

**WERKLOOSHEID
EN DE
ECONOMEN**

REDE

Uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van
gewoon hoogleraar in de Algemene Economie
aan de Rijksuniversiteit te Leiden
op vrijdag 25 september 1987

door

Dr J.J.M. Theeuwes

1987
RIJKSUNIVERSITEIT TE LEIDEN

Mijnheer de Rector Magnificus,
Dames en Heren,

Het is gebruikelijk dat een nieuwe hoogleraar wordt voorgesteld aan de rector. Toen mij dat overkwam, vroeg de rector, enigszins onverwacht, wat men in een rechtenfaculteit toch met een hoogleraar algemene economie aan moest. Ik ging er tot dan toe vanuit dat ze dat zelf wel wisten omdat ze daar een advertentie voor hadden geplaatst, maar heb mijn best gedaan om mijn recente benoeming te rechtvaardigen. De vraag naar de bijdrage van economen is tegelijk een vraag naar het nut van de economie. Ik vind dat, samen met de rector, boeiende vragen.

Pakezels en zwanen

George Stigler (Nobelprijswinnaar Economie 1982) schreef een jaar of tien geleden een artikel over die vragen onder de titel: "Do Economists Matter?" (Zijn economen belangrijk?). Volgens hem kan een econoom op drie gebieden een bijdrage leveren aan de samenleving. Eén van die bijdragen zal ik pas aan het eind van mijn oratie te berde brengen.

De inhoud van de twee overige bijdragen wordt bepaald door de werkgever die de econoom voor zijn of haar diensten betaalt. Om een beeld te gebruiken dat me erg aanspreekt (en dat ik overigens van G. Komrij¹ heb overgenomen), er zijn twee soorten economen: pakezels en zwanen. De econoom als pakezel heeft een opdrachtgever. Economen die werken voor de overheid, een bedrijf of een vakbond worden betaald om met hun economische kennis de belangen van hun opdrachtgever zo goed mogelijk te verwoorden of te verdedigen. De econoom is dan een advocaat.

De econoom als zwaan, en dat is meestal de academische econoom, heeft niet diezelfde verplichting ten opzichte van een opdrachtgever. In dit geval bestaat de bijdrage eerder uit het duidelijk maken hoe het economisch systeem werkt, waarom het faalt en of het, in theorie, beter kan. Van hen

wordt verwacht dat ze aan de fundamenteën werken. Het is hun taak om de economische belezenheid van het publiek te vergroten.

Dat pakezels werk verzetten is wel duidelijk, de vraag is of zwanen wat presteren. Heeft het zin om, zoals zij doen, afstand te nemen en te proberen de werkelijkheid met een theorie te structureren? De opbrengsten van diepgraverij zijn altijd onzeker. Het is net als boren naar olie op onbekend terrein. Een voor de hand liggende manier om over het nut van deze economen te oordelen, lijkt mij, is om een concreet probleem te nemen en te kijken wat ze daarover te zeggen hebben. Ik neem daarvoor de werkloosheid.

Tussen 1970 en 1984 is de werkloosheid in Nederland bijna aan één stuk door gestegen van 70.000 naar 822.000 mensen. Alleen in 1977 was er een lichte aarzeling. Naarmate de werkloosheid groter werd, nam ook het aantal economische publicaties toe.² Economen teren op slechte tijden. Werkloosheid hoort bij het kapitalistisch systeem, soms in grote hoeveelheden zoals in de jaren dertig en tachtig, soms minimaal zoals in de jaren zestig. Waarom hoort het erbij? Hoe ontstaat het? Is het onvermijdelijk? Is het te verhelpen? Heeft een econoom de antwoorden?

Laat me u nu reeds onthullen dat economen niet alle antwoorden kennen. Maar dit is ook geen tentamen. Wat we hebben zijn fragmenten. Van sommige aspecten weten we meer dan van andere. De afgelopen twintig jaar hebben economen veel bijgeleerd. We begrijpen meer van werkloosheid. Dat wil ik aantonen.

Iets beter begrijpen, betekent nog niet dat we het beter kunnen voorspellen of verhelpen. Bijvoorbeeld, we begrijpen nu beter dan vroeger hoe aardbevingen ontstaan, maar we kunnen ze nog steeds niet voorspellen of voorkomen. Beter begrijpen is echter wel het ultieme verdedigingsmiddel tegen krankzinnige ideeën en waanvoorstellingen. Dat is al heel wat in onze samenleving.

Drie ontwikkelingen en vier stellingen

Ik bekijk de laatste twintig jaar in vogelvlucht, niet alleen omdat dat zo ongeveer de periode is dat ik zelf al meeloop in dit vak, maar ook omdat aan het eind van de jaren zestig een aantal publicaties verschenen die achteraf beschouwd, als beginpunten kunnen worden gezien van wat ik als de drie belangrijkste ontwikkelingen in het economisch denken over werkloosheid beschouw. Ik zal zo dadelijk uiteenzetten wat die drie ontwikkelingen zijn en hoe ze bijdragen tot een beter begrip van werkloosheid. Aan beter begrijpen gaat logischerwijs nog een stap vooraf; definiëren wat we willen begrijpen, bepalen wat werkloosheid is, wie werkloos is, hoe groot het probleem is.

Over het tellen van het aantal werklozen en het meten van de omvang van het probleem doen economen al jaar en dag suggesties.³ Het resultaat blijft teleurstellend en laat zich - enigszins ongenueanceerd - samenvatten in vier stellingen:

1. Wat we meten is nooit exact.
2. Zeker in Nederland niet.
3. Wat we meten is niet echt interessant.
4. Wat we tellen is misschien niet eens relevant.

Wie is werkloos?

Vanuit de arbeidsmarkt bekeken, kan men de bevolking opdelen in drie groepen: werkenden, werklozen en mensen buiten de arbeidsmarkt. Zelfstandigen, meewerkende gezinsleden en mensen in loondienst zijn werkend. Mensen zonder werk, maar die werk zoeken, zijn werkloos. De werkenden en werklozen samen vormen de beroepsbevolking. Alle anderen, bijvoorbeeld huisvrouwen, studenten, gepensioneerden etc., behoren niet tot de beroepsbevolking en vallen buiten de arbeidsmarkt. Het lijkt zo vanzelfsprekend, maar soms is het moeilijk om iemand precies in één van die drie groepen onder te brengen. Dat is vooral voor werklozen het geval.

Werklozen hebben met mensen buiten de arbeidsmarkt gemeen dat ze geen werk tegen betaling verrichten. Het verschil is dat ze willen werken en naar werk op zoek zijn. Maar wat is "willen werken" en hoe stelt men vast of iemand "werk zoekt"? Dat is nooit precies vast te leggen en daarom is werkloosheid een subjectief begrip.

De meest zorgvuldige manier om werkloosheid te meten is met behulp van een enquête onder de bevolking. We moeten daarbij eerst criteria afspreken voor wat we onder actief zoekgedrag verstaan en hoe we kunnen vaststellen of iemand beschikbaar is voor werk. Bij de Arbeidskrachtentellingen gebruikt het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) als criterium om iemand werkloos te noemen, dat hij of zij in de afgelopen 4 weken actief moet hebben gezocht door bijvoorbeeld navraag te doen bij bedrijven, bij het arbeidsbureau of door te solliciteren. Hij of zij moet daarenboven binnen de 2 weken beschikbaar zijn voor werk, aan de slag kunnen. Volgens deze criteria telde het CBS in de Arbeidskrachtentelling van 1983 775.000 werklozen. Als men deze criteria enigszins versoepelt dan zouden het er 21 % meer werklozen zijn geweest. Als men ze heel erg versoepelt dan zouden er 69 % meer zijn geweest.⁴ Alles draait er dus om waar we de grenzen leggen. Daarom is werkloosheid nooit exact te meten. Dat was de eerste stelling.

Het CBS is dit jaar begonnen met de Enquête Beroepsbevolking om het werkloosheidscijfer in Nederland regelmatig met behulp van een enquête te meten. Dit is een hoopvolle ontwikkeling. Voorlopig is het nog niet zover. Het werkloosheidscijfer waar het in regeringsstukken over gaat ontstaat door het tellen van het aantal bij de arbeidsbureaus geregistreerde werkzoekenden. Registratie is verplicht voor een werkloosheidsuitkering. Uitschrijven is echter niet verplicht en dat gebeurt dan ook niet zorgvuldig, vandaar de onnauwkeurigheid in deze cijfers. Registratie hangt af van regels en voorschriften, die vaak kunnen veranderen en dat ook doen; bijvoorbeeld recentelijk nog in 1983 (definitiewijziging) en in 1984 (opschorten registratieplicht 57½-plussers). Registratie heeft een andere functie dan het zo goed mogelijk meten van werkloosheid. Er is dan ook een groot verschil tussen de werkloosheid gemeten via registratie en via de enquêtemethode. Vooral voor werkloosheid onder vrouwen is dit verschil aanzienlijk.⁵ Meten door

registratie zoals we dat nu doen is op zijn vriendelijkst gezegd een onvolmaakte manier. Dat was stelling twee.

Het stuwmeer

Het werkloosheidsniveau is de grote bekommernis van politici en economen. Maar is al die aandacht voor het niveau van de werkloosheid, voor wat we zouden kunnen noemen de voorraad werklozen nu wel zo terecht? Het voorraadcijfer geeft de indruk dat de werklozen steeds dezelfde personen zijn. Voor langdurige werklozen klopt dat misschien nog wel enigszins, maar er zijn in verhouding veel meer mensen die maar kort werkloos zijn. Er is eigenlijk heel veel beweging in de werkloosheid.

Werkloosheid is als een stuwmeer. Zoals het niveau van het water in een stuwmeer afhangt van wat instroomt en uitstroomt zo is ook het werkloosheidsniveau afhankelijk van het aantal mensen die werkloos worden en van het aantal mensen die werk vinden of ophouden met zoeken. Bijvoorbeeld eind 1986 waren ongeveer 450.000 mannen werkloos. In dat jaar zijn er naar schatting 480.000 mannen ingestroomd en 420.000 uitgestroomd. Bij vrouwen was de uitstroom 255.000 en de instroom 250.000. Er waren eind van dat jaar toevallig ook 250.000 vrouwen werkloos.⁶

De werkloosheid wordt kleiner wanneer meer mensen uitstromen dan er instromen. Dat is sinds 1984 voor Nederland het geval. Het ligt voor de hand dat men zich concentreert op die stromen. Die vertellen meer over waarom men werkloos wordt en hoe men werk vindt. Het verklaren van de stromen in en uit het werklozenstuwmeer is één van drie nieuwe ontwikkelingen in het denken over werkloosheid, die ik verderop zal behandelen.

Het is mijn mening dat de werkloosheidsstromen meer informatie bevatten en dus interessanter zijn om gemeten te worden dan de voorraad werklozen. Dat was de derde stelling.

Kosten van werkloosheid

Waarom gaan we eigenlijk werklozen tellen? Omdat werkloosheid een probleem is, zowel voor het individu als voor de samenleving. Het tellen zegt echter niets over de omvang van het probleem. Door te tellen komen we alleen te weten hoeveel mensen misschien wel een probleem hebben, niet hoe groot het is.

Economen zien werkloosheid als een beperking van iemand's keuzemogelijkheden, het is een ongewenste arbeidsmarkttoestand. Een werkloze wil werken, maar vindt geen werk, althans geen geschikt werk. Soms is het moeilijk om bij werkloosheid het onvrijwillige en het vrijwillige aspect uit elkaar te houden. Neem een werkloze scheepskok die werk als kok aan wal kan vinden, maar dat weigert omdat hij liever wil varen. Is hij nu eigenlijk niet vrijwillig werkloos? Maar wat dan te zeggen van een min of meer "omgekeerde" situatie: een werkloze cheffkok, gespecialiseerd in de nouvelle cuisine, krijgt werk als scheepskok aangeboden op een roestige tanker die op het punt staat met zijn potige bemanning naar de Perzische Golf uit te varen. Hij weigert en de meesten onder ons zullen hem gelijk geven. De grens tussen vrijwillige en onvrijwillige werkloosheid is smal.

Onvrijwillige werkloosheid betekent welzijnsverlies. Economen proberen dat welzijnsverlies te meten door het welzijnsniveau van een werkloze te vergelijken met het welzijnsniveau dat men zou hebben indien men zou werken. Ze gaan dan vervolgens na hoe dit welzijnsverlies is verdeeld over de werklozen, of het verlies groter wordt naarmate men langer werkloos blijft en of de werkloosheidsuitkering te veel of te weinig compensatie biedt voor het gemeten welzijnsverlies (Ashenfelter 1978, 1980).

Vanuit de samenleving bekeken betekent werkloosheid onderbenutting van capaciteiten. De samenleving verliest de produktie die de werklozen hadden kunnen maken en zolang er schaarste is, betekent dit verspilling. Er zijn technieken (bijvoorbeeld de Wet van Okun) om dit produktieverlies te schatten.

Deze pogingen van economen om de omvang van het werkloosheidsprobleem te meten zijn beslist lovenswaardig. Ze zijn in elk geval waardevoller dan alleen maar werkloze personen tellen. Maar we krijgen natuurlijk nooit helemaal greep op al de psychische en sociale problemen verbonden aan werkloosheid. In een poging om daar toch wat aan te doen, wagen sommige economen zich op glad ijs. Dan ontstaan er soms nogal vreemde schattingen. Zoals bijvoorbeeld die van Rowthorn en Ward (1979) die berekenen dat in het Verenigd Koninkrijk een verhoging van de werkloosheid met 1 miljoen (die vijf jaar aanhoudt) leidt tot 50.000 meer doden, 60.000 meer geesteszieken en 140.000 meer gevangenisstraffen.⁷ Of de schattingsresultaten van Ehrlich en Brower (1987) waaruit valt af te leiden dat elke stijging van de werkloosheid met 1 procentpunt het aantal moorden per capita in de USA met 0,6 % doet toenemen.

Het lukt niet perfect om de omvang van het werkloosheidsprobleem in kaart te brengen. De werkloosheidscijfers die we meten zijn hiervoor niet echt relevant. Dat was de vierde en laatste stelling. Het terrein is nu klaar om de drie nieuwe ontwikkelingen in de werkloosheidstheorie op neer te zetten.

De boekhouding van de werkloosheidsvoorraad

Economen hebben altijd het werkloosheidsprobleem aangepakt door het op te splitsen in kleinere stukken. Dat is beter te behappen dan alles ineens. Een opsplitsing die vóór 1970 bijzonder populair was, verdeelde de totale werkloosheid in frictie-, structurele - en conjuncturele werkloosheid. De overheid kan de conjuncturele werkloosheid aanpakken door de economie te stimuleren. Voor structurele werkloosheid zijn scholings- en mobiliteitsprogramma's nodig en aan frictiewerkloosheid is niets te doen. Verder was 20 jaar geleden het inzicht in de oorzaken van werkloosheid nogal beperkt. Het kwam zo maar over ons heen (Brown 1983). Een schoolvoorbeeld van deze stand van zaken in die jaren is het artikel van Lipsey (1965).

In de jaren zeventig en tachtig is onze visie op werkloosheid sterk veranderd. We splitsen nu werkloosheid eerder op in wat ik voor het gemak als

de 'evenwichtscomponent' en 'onevenwichtscomponent' van de werkloosheid zal aanduiden.

De evenwichtscomponent wordt in verband gebracht met de structurele kenmerken, de spelregels en de instituties van onze gemengde markteconomie en van onze verzorgingsstaat. Evenwichtswerkloosheid hangt samen met de manier waarop we onze economie hebben georganiseerd. Het beschrijven van deze verbanden is volgens mij een eerste belangrijke ontwikkeling van de afgelopen 20 jaar.

Als we de evenwichtswerkloosheid als de lange termijn trend in de werkloosheid beschouwen dan blijft er nog een stuk werkloosheid over dat afwijkt van deze trend. Dat is de onevenwichtswerkloosheid. De tweede belangrijke ontwikkeling betreft het verklaren van de omvang van deze onevenwichtscomponent. We begrijpen nu beter hoe een economie in onevenwicht werkt en hoe een deel van de werkloosheid met die onevenwichtstoestand is verbonden.

Evenwichts- en onevenwichtswerkloosheid hebben beide te maken met wat we hierboven de voorraad werklozen hebben genoemd. Daarnaast is er een nieuwe richting in de werkloosheidstheorie, die zich veel meer richt op het verklaren van de stromen in en uit de werkloosheid en van de werkloosheidsduurontwikkeling. Dat is de derde belangrijke ontwikkeling.

Deze stromingen hebben alle drie een beginpunt in de literatuur van het eind van de jaren zestig. Milton Friedman (Nobelprijswinner 1976) lanceerde het idee van evenwichtswerkloosheid (hij noemde het natuurlijke werkloosheid) tussen Kerst en Nieuwjaar 1967 in een toespraak tot de Vereniging van Amerikaanse economen (gepubliceerd in Friedman 1968). In 1968 verscheen het geruchtmakende boek van Leijonhufvud waarin hij het be-roemde, maar soms duistere werk⁸ van Keynes uit 1936 opnieuw interpreteert. Dat was één van de aanzetten om te gaan nadenken over onevenwichten. Het meest obscuur bleef eigenlijk lange tijd nog het artikel van Holt en David uit 1966, dat de stromenvisie op de werkloosheid inluidde.

Ik zal nu kort, één voor één de drie ontwikkelingen toelichten en ze op het eind op hun nut beoordelen.

De evenwichtscomponent van de werkloosheid

Economie is als een ladenkast. Het is een manier om het gekrioel en gewemel daarbuiten te organiseren. Om te begrijpen wat er op de arbeidsmarkt gebeurt maken economen gebruik van de volgende basiselementen. Ten eerste is er aanbod van arbeid vanuit de gezinnen. Meestal wordt er vanuit gegaan dat meer arbeid wordt aangeboden naarmate het loon dat men netto kan verdienen hoger is. De vraag naar arbeid is het tweede basiselement. Die komt van de bedrijven. Naarmate de loonkosten hoger zijn wordt er minder gevraagd. Werkloosheid in dit basismodel wil zeggen dat huishoudens meer werk aanbieden dan bedrijven vragen bij de geldende loonvoet. Er is dan een aanbodoverschot.

Het derde basiselement is het marktmechanisme, namelijk de aanpassing van de loonvoet om overschotten of tekorten weg te werken. Als bij werkloosheid de loonvoet zou dalen, dan zou de gevraagde hoeveelheid arbeid toenemen, de aangeboden hoeveelheid arbeid afnemen en de werkloosheid verdwijnen. Dat is het marktmechanisme van een veilingmarkt, zoals bijvoorbeeld de bloemkolenmarkt. Als er te veel bloemkolen zijn, daalt de bloemkolenprijs. De arbeidsmarkt werkt niet als een veilingmarkt. Maar daarom kunnen we dit basismodel van de markt toch nog gebruiken om ons onderzoek over de vraag hoe de arbeidsmarkt dan wel werkt, te organiseren.

Een laatste basiselement van het marktmodel is het begrip evenwicht. Een markt is in evenwicht wanneer de gevraagde hoeveelheid gelijk is aan de aangeboden hoeveelheid, er zijn dan geen overschotten of tekorten op die markt. In het evenwicht verandert de marktprijs niet meer en heeft een evenwichtsniveau bereikt. Dit kunnen we nu toepassen om evenwichtswerkloosheid te omschrijven.

Op de arbeidsmarkt zijn er altijd werklozen en in de krant en bij de arbeidsbureaus zijn er altijd vacatures, openstaande betrekkingen. Een eerste mogelijke manier om evenwicht op de arbeidsmarkt te definiëren is als de

toestand waarbij het aantal werklozen gelijk is aan het aantal vacatures. Dat correspondeert met evenwicht in een veilingmarkt wanneer de gevraagde hoeveelheid gelijk is aan de aangeboden hoeveelheid. Een andere mogelijke manier is om het meer vanuit evenwichtsniveaus van prijzen en loonvoeten te benaderen en evenwichtswerkloosheid te definiëren als het werkloosheidsniveau waarbij de loon- en prijsinflatie constant blijft. Als het werkloosheidsniveau veel lager wordt dan dat evenwichtsniveau dan verwacht men dat de inflatie steeds hoger en hoger wordt. De evenwichtswerkloosheid waarbij de inflatie constant blijft, heet de NAIRU (non-accelerating inflation rate of unemployment). Dit zijn slechts twee voorbeelden van de verschillende manieren waarop evenwichtswerkloosheid in de literatuur wordt gemeten. Het heeft vrijwel bij elke auteur een andere naam. Af en toe worden pogingen ondernomen om al deze definities op één leest te schoeien. Terecht, maar nog belangrijker is de ontdekking dat, hoe dan ook gemeten of genoemd, de evenwichtscomponent in de meeste industrielanden in de jaren zeventig en tachtig fors is toegenomen. Johnson en Layard (1986) laten dit voor een 15-tal landen, waaronder Nederland, zien. Volgens hun berekeningen was de evenwichtscomponent Nederland 1,7 % in 1974 en 7,0 % in 1983. Dat is voor dat laatste jaar zo'n 40 % van de totale werkloosheid.

De volgende stap is nu om die toename van de evenwichtswerkloosheid te verklaren. Verschillende auteurs noemen verschillende oorzaken. Ik breng ze onder in drie groepen: (1) schokken en aanpassingen; (2) heffingen en overdrachten; (3) arbeidsmarktinstituties.

Schokken en aanpassingen

De arbeidsmarkt is altijd in beweging. Als het goed gaat met de paraplu-makers, gaat het slecht met de ijsboeren. Smaken en voorkeuren van consumenten veranderen, er worden steeds nieuwe technieken en nieuwe producten ontdekt. Er zijn altijd banen die verdwijnen en op andere plaatsen komen er banen bij. Er zijn dan ook steeds mensen op zoek naar een andere baan en banen op zoek naar mensen. Die aanpassingen kosten tijd en gaan gepaard met werkloosheid en vacatures. Dit is onvermijdelijke werkloosheid of frictiewerkloosheid. Hicks (1932) noemt het zelfs 'normale werkloosheid'.

Al die veranderingen zijn als schokken voor de arbeidsmarkt. De omvang van de evenwichtswerkloosheid hangt af van de intensiteit van deze schokken en van de gemiddelde tijd die de arbeidsmarkt nodig heeft om zich aan te passen. De intensiteit en de aanpassingstijd kunnen natuurlijk veranderen. Bijvoorbeeld aansluitingsproblemen tussen vraag en aanbod kunnen groter worden, de arbeidsmarkt kan gedurende een aantal jaren worden overspoeld met grote cohorten schoolverlaters die nog het gevolg zijn van hoge geboortecijfers van 20-25 jaar geleden, technologische veranderingen kunnen elkaar snel in de tijd opvolgen. Denk aan wat er recentelijk allemaal gebeurt met bijvoorbeeld computers, robots, communicatiemiddelen. Deze invloeden zijn moeilijk in cijfers uit te drukken, maar zijn duidelijk aanwezig.

Heffingen en overdrachten

De belastingen, premies, uitkeringen en subsidies van onze welvaartsstaat beïnvloeden de evenwichtswerkloosheid. Deze verbanden staan recentelijk zeer in de belangstelling. Denk bijvoorbeeld aan de invloed van de loonwig.

Laat mij als min of meer representatief voorbeeld het effect van de hoogte van de werkloosheidsuitkeringen nemen. Deze zijn misschien wel het meest van al onderzocht. Werkloosheidsuitkeringen zijn er in principe om werklozen te compenseren voor het verlies aan inkomen. Ze stellen de werkloze in staat om een andere baan te zoeken. Hij of zij wordt niet verplicht om de eerste de beste baan te nemen. Maar het is ook zo dat hoe guller de uitkering, hoe meer ruimte men heeft om te zoeken en de verwachting is dat men ook langer zoekt. Hogere uitkeringen veroorzaken grotere werkloosheid. De consensus in de buitenlandse literatuur is dat dit effect echter klein is en er zijn indicaties dat de invloed voor langdurig werklozen helemaal wegvalt (Atkinson 1981; Narendranathan e.a. 1985). Voor een steekproef uit de Nederlandse werkloze jongeren vonden Van Opstal en ik (1986) helemaal geen invloed van de uitkeringen. Op het geaggregeerde niveau vonden Siddré en ik (1977) voor Nederland een significant, maar klein effect. Deze beperkte invloed van alleen maar de uitkeringen zegt natuurlijk niets over de globale, gecumuleerde invloed van het hele stelsel van heffingen en overdrachten.

Arbeidsmarktinstituties

Met instituties tenslotte bedoel ik structurelementen die de werking van de arbeidsmarkt bepalen, zoals de hoogte van minimumlonen, de wettelijke bescherming van werknemers, de ontslagregeling, de wijze waarop de loononderhandelingen worden georganiseerd (centraal versus decentraal), de organisatiegraad van de werkgevers en werknemers, het systeem van prijscompensatie etc. Al die structurelementen hebben invloed op de evenwichtswerkloosheid. Eén van de meest onderzochte elementen uit deze groep invloeden is het effect van het minimumloon. Daarover is de consensus in de economische literatuur op dit moment dat hoge minimumlonen vooral voor jongeren de werkgelegenheid verminderen en de werkloosheid verhogen. Het effect dat we meten is echter klein (Brown e.a. (1982). Maar ook dit partiële effect zegt niets over de totale invloed van de arbeidsmarktinstituties.

De onevenwichtscomponent van de werkloosheid

De tweede werkloosheidscomponent is de onevenwichtswerkloosheid. Over deze werkloosheidscomponent splits de economenwereld zich langs twee lijnen. De ene richting ontkent niet dat onevenwichtswerkloosheid kan voorkomen, maar de werkloosheid die we observeren is volgens hen grotendeels evenwichtswerkloosheid. Dit zijn de nieuw-klassieken, ook wel de neo-neo-klassieken en zelfs de neo-oostenrijkers⁹ genoemd.

Over deze richting wil ik kort zijn. Ze is alleen intern binnen de economenwereld relevant. Het is eigenlijk kijken hoeveel we van de werkloosheid kunnen verklaren als we veronderstellen dat de arbeidsmarkt werkt als een perfecte veilingmarkt, rekening houdend met de regels en instituties van de welvaartsstaat.

In een perfect werkende markt kan onevenwichtswerkloosheid alleen maar voorkomen uit onwetendheid of als gevolg van een bewuste vrijwillige keuze. Onwetendheid kan in onze informatiemaatschappij nooit lang duren. Verassingen hebben slechts tijdelijke effecten, hier komen we niet ver mee.

Er kan echter ook nog onevenwicht zijn, omdat werklozen dat 'zelf willen'. Dat zelf willen gaat als volgt. De werkzoekenden worden verondersteld hun arbeidsaanbod optimaal over hun hele leven te spreiden. Een optimale spreiding brengt met zich mee dat men werk aanbiedt in die perioden waarin men veel kan verdienen en dat men vrijwillig werkloos wordt in de perioden waarin de loonvoet niet zo gunstig is. Men kiest in ongunstige perioden voor niet werken en voor vrijwillige werkloosheid en dit wordt gecompenseerd door in gunstige perioden meer te werken. Intertemporele substitutie is de technische term voor dit verschuiven in de tijd van het arbeidsaanbod. De sterkte van dit substitutie-effect kan men in principe meten door het gedrag van mensen over hun levenscyclus te bestuderen. Het substitutie-effect dat empirisch wordt gevonden is echter zo klein dat het de cyclische bewegingen in de onevenwichtswerkloosheid nauwelijks kan verklaren (Altonji en Ashenfelter 1980). Normaal gesproken zou men denken dat een dergelijke onbevredigende theorie snel zou verdwijnen. Maar een perfect werkende markt is "der blaue Engel" van de economen. Ze komen er steeds op terug.

De manke marathonloper

Solow (1980) zegt in zijn overzichtsartikel over de werkloosheid dat hij meer vertrouwen in de relevantie van de nieuw-klassieke zou hebben, indien de vraag en het aanbod op de arbeidsmarkt gevoeliger zouden zijn voor loonvoetveranderingen. Immers, indien kleine loonvoetveranderingen grote verschuivingen in de goede richting van de gevraagde en aangeboden hoeveelheden arbeid veroorzaken, dan hebben we een flexibele arbeidsmarkt die relatief makkelijk naar een evenwicht gaat. Maar de loongevoeligheden die we meten zijn over het algemeen laag.

Dat heeft tot gevolg dat de arbeidsmarkt niet als een geoliede machine loopt. De haperingen in dit ene deel van de economie veroorzaken strubbelingen in een ander deel waardoor het eerste deel nog meer gaat sputteren. Het is als een marathonloper die last van zijn knie krijgt en om die zere knie te sparen zijn gewicht anders gaat verdelen zodat zijn bekken gaat

pijn doen en hij om dat te compenseren weer anders gaat lopen zodat zijn knie nog meer pijn gaat doen. De economie is een manke marathonloper.

We hebben in de afgelopen 20 jaar veel geleerd over een economie in onevenwicht door na te denken over hoe het zou zijn als prijzen en lonen helemaal niet zouden veranderen. Een model met volledig starre prijzen staat diametraal tegenover het flexibele model van daarnet. Van zo'n star model hebben we geleerd dat bij verschillende combinaties prijzen, lonen en bestedingen, verschillende werkloosheidssituaties horen. Laat me dat met twee voorbeelden illustreren.

Stel bijvoorbeeld dat de reële lonen op een laag niveau vastliggen en dat daarom de consumptiebestedingen van de gezinnen ook laag zijn. De kruideniers van Nederland maken zich daarom zorgen en beslissen om allerlei uitbreidings- en investeringsplannen te schrappen. Daardoor gaat er werkgelegenheid verloren in de sectoren die anders door die uitbreidingen werk hadden gehad. De ene sector haalt de andere naar beneden en er worden veel mensen werkloos. Die gaan dan vervolgens minder uitgeven, bijvoorbeeld ook aan kruidenierswaren en dat maakt de kruideniers nog pessimistischer. Door de onderlinge samenhang van alle onderdelen ontstaat in deze economie een aanbodoverschot op de goederenmarkt en een aanbodoverschot op de arbeidsmarkt. In principe zou men deze economie op een hoger niveau kunnen brengen met meer werkgelegenheid door meer te besteden.

Deze onevenwichtswerkloosheid wordt Keynesiaanse werkloosheid genoemd. Twintig jaar geleden was dit de enige soort onevenwichtswerkloosheid die onderkend werd. Het was het soort werkloosheid dat men bijvoorbeeld met het stimuleren van de overheidsuitgaven probeerde weg te werken. Sindsdien zijn we ons meer bewust geworden van een ander soort onevenwichtswerkloosheid die helemaal niet gebaat is met meer bestedingen.¹⁰ Ik zal proberen dit aan de hand van een tweede voorbeeld duidelijk te maken.

In het tweede voorbeeld blijven we bij dezelfde kruideniers, maar nu zijn er hoge reële lonen. Die lonen zijn zo hoog dat arbeidskrachten voor de kruideniers-werkgevers eigenlijk te duur zijn. Er ontstaat dan ook om die reden werkloosheid. Maar de mensen die werken, hebben door de hoge reële lonen veel koopkracht, zodat ze veel willen besteden. Voor de kruideniers

valt er door de hoge loonkosten niet genoeg te verdienen, zodat ze niet ten volle tegemoetkomen aan de wensen van de koopkrachtige consumenten.

Ook deze economie kan vastgeraken op een te laag niveau met hoge werkloosheid. In dit voorbeeld heeft men te maken met een economie met een vraagoverschot op de goederenmarkt en een aanbodoverschot op de arbeidsmarkt, die elkaar in balans houden. Er is werkloosheid en toch hebben mensen veel te besteden. In tegenstelling tot het eerste voorbeeld moeten hier de bestedingen dan ook niet omhoog, maar moeten de reële lonen omhoog om de werkloosheid te verminderen.

Onevenwichtswerkloosheid die te wijten is aan een te hoge reële loonvoet wordt klassieke onevenwichtswerkloosheid genoemd. Klassieke onevenwichtswerkloosheid kan ontstaan omdat de reële loonvoet is doorgeschoten in verhouding tot de produktiviteit van de factor arbeid (de "real wage gap"-theorie) of in relatie tot de winstgevendheid van de factor kapitaal (de "profit squeeze"-theorie). Door ongunstige winstperspectieven kunnen de kapitaalinvesteringen sterk teruglopen. Als dat een aantal jaren aanhoudt kan er een "te kort" aan kapitaalgoederen ontstaan, zodat er op den duur niet genoeg machines, materieel en montagehallen zijn om iedereen aan het werk te houden. Ook dit wordt klassieke onevenwichtswerkloosheid genoemd (Malinvaud 1984).

De twee voorbeelden leren ons dat verschillende combinaties van bestedingsniveaus en loon- en prijsniveaus leiden tot verschillende soorten onevenwichtssituaties. In het ene geval moeten er meer bestedingen komen om de economie uit het slop te halen, in het andere geval loonmatiging. In de werkelijkheid is de onevenwichtswerkloosheid altijd gemengd: Keynesiaanse werkloosheid in sommige delen van de economie en klassieke werkloosheid op andere plaatsen.

Tot nu toe hebben we naar starre loon- en prijsniveaus gekeken. In werkelijkheid zijn er tengevolge van loononderhandelingen, concurrentie tussen bedrijven, veranderingen in kosten etc., voortdurend veranderingen in de lonen en prijzen. Daardoor beweegt de economie zich in de tijd door een openvolging van Keynesiaanse en klassieke onevenwichtswerkloosheid. In principe is het mogelijk om een evenwichtscombinatie van lonen, prijzen en

bestedingsniveaus te bepalen, waarbij er geen onevenwichtswerkloosheid meer is en waarbij alleen evenwichtswerkloosheid overblijft (zie Layard en Nickell 1985). Op die manier ontstaat dan een volledig consistente verklaring van evenwichts- en onevenwichtswerkloosheid.

Stromen

Tenslotte is er de derde belangrijke ontwikkeling. Deze verschilt grondig van de vorige twee ontwikkelingen. Het is een meer dynamische aanpak en leent zich veel meer voor het beschrijven van de veranderingen in het werkloosheidsniveau en in de individuele werkloosheidservaringen.

Men kan stromen in en uit het werklozenbestand op twee niveaus bestuderen: op het niveau van de economie en op het individuele niveau. Op het geaggregeerde niveau is de instroom in de werkloosheid de som van de stroom mensen die ontslagen worden, of zelf ontslag nemen en van de stroom mensen die van buiten de arbeidsmarkt komen, zoals schoolverlaters of mensen die er een tijd uit geweest zijn en nu willen herintreden. De uitstroom uit de werkloosheid is de som van de stroom van werklozen die werk vinden en van de stroom werklozen die uit de arbeidsmarkt stapt, bijvoorbeeld wegens pensionering of omdat ze ophouden met zoeken. Al die stromen worden vervolgens verklaard uit min of meer dezelfde variabelen als we reeds eerder zijn tegengekomen, maar het voordeel hier is dat men beter kan laten zien welke stromen belangrijk zijn voor een toe- of afname van de werkloosheid. Dit soort analyses zijn er nog niet veel, vooral omdat we het goede datamateriaal nog niet hebben. Ze zijn echter zeer beloftevol.¹¹

Het is ook mogelijk om in dit stromenmodel een evenwichtsniveau van de werkloosheid te berekenen. Als er uit een kraan evenveel water in een bad loopt als er beneden via de afvoer uitstroomt, dan blijft het waterpeil in het bad steeds even hoog. Zo ook met de werkloosheid. Als er evenveel mensen werkloos worden en instromen als er mensen uitstromen, dan houden we hetzelfde werkloosheidspeil. Dat zijn weliswaar steeds andere mensen,

maar het totaal blijft hetzelfde. Dit constante niveau is de evenwichtswerkloosheid van het stromenmodel.

Het verklaren van geaggregeerde stromen is een eerste toepassing van het stromenmodel. Een tweede, veel belangrijker toepassing is bij de analyse van het in- en uitstromen van individuen, bijvoorbeeld bij het verklaren van de kans dat een werkloze die reeds 5 maanden werkloos is, in de 6e maand werk zal vinden en zal uitstromen. De individuele uitstroomkans hangt af van de kans dat hij of zij in die 6e maand een baan krijgt aangeboden en van de kans dat die baan voor hem of haar geschikt en acceptabel is. De kans dat een baan wordt aangeboden is groter wanneer er veel vacatures zijn en weinig werklozen en de kans dat het een geschikte baan is hangt bijvoorbeeld af van de opleiding, ervaring, leeftijd etc. van de werkzoekende. Afhankelijk van de toestand op de arbeidsmarkt en van hun eigen karakteristieken hebben sommige werklozen een grotere kans dan andere om uit te stromen. Naarmate iemand langer werkloos is, kan de uitstroomkans alleen om die reden al kleiner worden. Werklozen met een hoge kans om uit te stromen zullen waarschijnlijk niet lang werkloos blijven. Langdurige werklozen zijn mensen met een lage uitstroomkans, omdat ze bijvoorbeeld niet de goede opleiding hebben of te oud zijn.

In Nederland is momenteel meer dan de helft van de werklozen reeds langer dan een jaar werkloos. Dit probleem van lange werkloosheidsduren heeft natuurlijk de interesse in het verklaren van uitstroomkansen versterkt. De technieken die economen hierbij gebruiken hebben ze overgenomen van medische statistici die ze reeds eerder hebben ontdekt om de overlevingskansen te voorspellen voor patiënten die bijvoorbeeld een niertransplantatie hebben ondergaan. De wegen der wetenschap zijn soms ondoorgrondelijk.

Als deze technieken nuttig zijn om uitstroomkansen en werkloosheidsduren te verklaren, dan kunnen ze natuurlijk ook gebruikt worden om de duur te verklaren dat iemand bij eenzelfde baas blijft werken, voor hij of zij "uitstroomt" naar een andere baan of werkloos wordt. We kunnen er in principe de hele arbeidsmarktgeschiedenis van iemand mee beschrijven als een opeenvolging van verblijven buiten de arbeidsmarkt, in een baan, in de werkloosheid en van overgangen tussen al die arbeidsmarkttoestanden. Het opent

perspectieven om te bestuderen of sommige mensen meer werkloosgevoelig zijn dan andere, bijvoorbeeld omdat ze vaker werkloos worden, nooit lang werk houden enz. Het beschrijven en verklaren van arbeidsgeschiedenissen staat nog in de kinderschoenen¹², maar is, denk ik, de meest belovende ontwikkeling van de afgelopen 20 jaar.

Het nut van economen

Wat hebben economen de afgelopen 20 jaar aan nieuwe inzichten over werkloosheid verworven? Samenvattend denk ik dat het volgende belangrijk is:

1. Meer dan voorheen realiseren we ons dat het moeilijk is om de omvang van de werkloosheid in alle dimensies precies te meten.
2. Het is de afgelopen periode duidelijker geworden dat werkloosheid samenhangt met de structuur en organisatie van onze economie en van de arbeidsmarkt. Economen zijn er hier en daar in geslaagd om deze verbanden te kwantificeren.
3. Ons inzicht in het mechanisme van een economie in een onevenwichtige situatie en in het ontstaan van onevenwichtswerkloosheid is toegenomen. We begrijpen nu beter dan voorheen dat er een delicate balans is tussen hoeveelheids-, prijs- en loonaanpassingen.
4. Er wordt een alternatief stromenmodel van de arbeidsmarkt uitgebouwd dat ons veel meer kan vertellen over hoe het werkloosheidsniveau in de tijd verandert en dat ook bijdraagt tot het analyseren van individuele arbeidsmarktervaringen.

Malinvaud (1984) besluit zijn boek over werkloosheid met de beschuldiging dat de economie als wetenschap tekort is geschoten op dit moment in de geschiedenis omdat ze geen nuttige bijdrage heeft geleverd aan de oplossing van de werkloosheid. Mijn eindoordeel is milder.

Economen hebben inderdaad geen pasklare oplossingen voor de werkloosheid aangedragen. Ze hebben in de afgelopen jaren eerder een pas teruggezet en hebben geprobeerd werkloosheid beter te begrijpen. Er is op dat terrein veel vooruitgang geboekt, het is nog lang niet af. We leggen nu de fundamenten. Dat is nuttig werk.

Economen zijn nuttig voor de samenleving en dus ook voor een rechtenfaculteit. Er is echter meer. Het blijkt steeds duidelijker hoe grondig wetten en regels de prestaties van onze economie beïnvloeden. Werkloosheid is daar slechts één voorbeeld van. Hier ligt een gemeenschappelijk terrein waar juristen en economen elkaar veel kunnen leren. Had ik dat toen naar tegen de rector gezegd!

Slotwoord

Aan het einde van een film volgt meestal de rolverdeling en de namen van al wie verantwoordelijk waren. Meestal zijn dat vele namen. Zeker voor een film die op verschillende locaties werd geschoten. Nederland is mijn derde locatie en Leiden is mijn zesde universiteit. Normaal zou de aftiteling aan het eind van deze oratie ook lang moeten zijn. Ik wil het kort houden. Antwerpen en Leuven liggen ver achter mij, de goede herinneringen zijn overgebleven. Economie heb ik in Canada geleerd en de liefde voor dit vak groeide daar vanzelf bij.

De vakgroep Macro-economie en de Economische Faculteit van de Erasmus Universiteit te Rotterdam hebben mij 11 jaar geleden de kans gegeven in Nederland te komen werken en ik ben ze nog steeds dankbaar voor de gok die ze toen hebben gewaagd en de goede jaren die ik er heb doorgebracht.

Mijn verblijf in de vakgroep Algemene Economie van de Vrije Universiteit is jammer genoeg erg kort geweest, want Leiden lonkte.

Leiden is een natuurlijke plaats voor immigranten uit Zuid-Nederland. In de jaren na de oprichting van de Leidse universiteit in 1575 waren er 127 leraren actief in scholen en in de universiteit te Leiden. Twee derde daarvan kwam uit Zuid-Nederland. De historicus Parker, van wie ik deze gegevens heb overgenomen¹³, zegt in dit verband dat het moeilijk is om de invloed van een dergelijke ingeweken intellectuele elite te kwantificeren maar dat hun invloed zich wel heeft uitgestrekt "to every corner of Dutch life", tot in elke hoek van de Nederlandse samenleving. Die ambitie heb ik niet, maar ik zal wel proberen het in mij gestelde vertrouwen waardig te zijn.

Beste ouders,

Bedankt voor alle aanmoedigingen. Zonder jullie had ik hier, letterlijk en figuurlijk, nooit gestaan.

Beste Magda en Gommaar,

Iemand die tussen continenten en universiteiten verhuist, geeft een hoop onrust. Het heeft me altijd verblijd Magda, dat je steeds mee hebt ingepakt, en, zij het met enige aarzeling, bent meegegaan en ook weer mee teruggekomen. Gommaar wil ik bedanken voor zijn suggestie in deze oratie vooral dingen te vertellen waar mensen zouden van opkijken. Ik vrees echter dat economen een ander soort wondere wereld bewonen dan die hij bedoelde.

Hooggeleerde Hartog, beste Joop,

Het toeval wilde dat ik op Erasmus een kamer met jou deelde. Het is een gelukkig toeval geweest. In mijn sollicitatiegesprek heb ik vaak je naam genoemd in verband met dingen die we samen hadden gedaan en wilden doen. Zo vaak zelfs dat ik achteraf vreesde dat ze zouden denken dat ze jou erbij moesten nemen.

Hooggeleerde Eizenga, beste Wietze,

Hooggeleerde Halberstadt, beste Victor,

Geachte leden van de vakgroep Economische Vakken en van de Werkgroep Jurimetrie van de Sociale Zekerheid,

Ik heb van het begin af aan graag naar Leiden willen komen. De hartelijke manier waarop jullie mij hebben ontvangen, heeft mijn intuïtie dat dit een goede plek is om te werken helemaal bevestigd. Wat mij betreft gaan we zo door tot 2009.

Dames en heren studenten,

In het begin van mijn oratie heb ik één van de mogelijke bijdragen van economen aan de samenleving bedekt gehouden. De derde bijdrage bestaat uit onderwijs geven. Dat is, denk ik, misschien wel de belangrijkste van de drie.

Ik heb gezegd.

VOETNOTEN

1. Een van de stellingen over kunst en kunstenaars in Komrij (1986), p. 196 luidt: "Kunstenaars zijn zwanen, geen ezels die pakjes dragen".
2. S. Nickell's overzichtsartikel uit 1982(a) heeft 130 referenties en is volgens hem nog steeds "a partial view of the literature".
3. Zie bijvoorbeeld het speciale nummer van de *Review of Economics and Statistics* van februari 1950, J. Shiskin (1976) en meer recentelijk de Neubourg (1983).
4. Zie J. Theeuwes (1986), Tabel 2, p. 392.
5. Zie eveneens J. Theeuwes (1986), Tabel 2, p. 392.
6. Zie Figuur 2.3 p. 20, *Rapportage Arbeidsmarkt 1987*, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Den Haag.
7. Deze resultaten van Rowthorn en Ward (1979) worden geciteerd in Knight (1987), p. 21.
8. J. Hicks wiens boekbespreking ("Mr Keynes and the Classics; A Suggested Interpretation) van de "General Theory" ten grondslag lag aan de hele na-oorlogse macro-economische theorie, begint zijn artikel met het vermoeden dat "many readers have been left very bewildered by this Dunciad".
9. D. Laidler noemt ze zo in zijn *Monetarists Perspectives* (1982), p. 77.
10. De Yrjö Jahnsson lezing van Malinvaud (1977) is hierbij zeer belangrijk geweest. Een zeer lezenswaardige "update" is te vinden in Malinvaud (1984).
11. Voor een interessant voorbeeld zie Nickell (1982b).
12. In Nederland is recentelijk op dit terrein gepubliceerd door G. Ridder (1987) en Theeuwes e.a. (1987).
13. Zie Parker (1977), p. 250.

Literatuur

Altonji, J. en O. Ashenfelter (1980), "Wage Movements and the Labour Market Equilibrium Hypothesis", Economica, 47, p. 217-245.

Ashenfelter, O. (1978), "Unemployment as a Constraint on Labour Market Behaviour", in Proceedings of the 1977 Meeting of the Association of University Teachers of Economics, M. Artis (ed.), Basil Blackwell, Oxford, p. 149-186.

Ashenfelter, O. (1980), "Unemployment as Disequilibrium in a Model of Aggregate Labor Supply", Econometrica, 48(3), p. 547-564.

Atkinson, A.B. (1981), "Unemployment Benefits and Incentives", in The Economics of Unemployment in Britain, edited by J. Creedy, Butterworths, London.

Brown, C., C. Gilroy en A. Kohen (1982), "The Effect of Minimum Wage on Employment and Unemployment", Journal of Economic Literature, 20, p. 487-528.

Brown, C. (1983), "Unemployment Theory and Policy, 1946 - 1980", Industrial Relations, 22(2), p. 164-185.

Ehrlich, I. en G.D. Brower (1987), "On the Issue of Causality in the Economic Model of Crime and Law Enforcement: Some Theoretical Considerations and Empirical Evidence", American Economic Review, 77(2), p. 99-106.

Friedman, M. (1968), "The Role of Monetary Policy", American Economic Review, LVIII(1), p. 1-17.

Hicks, J.R. (1932), The Theory of Wages, Macmillan & Co Ltd, first edition 1932, second edition 1963.

Holt, C.C. en M.H. David (1966), "The Concept of Vacancies in a Dynamic Theory of the Labour Market", in Measurement and Interpretation of Job-vacancies, N.B.E.R., New York, p. 73-141.

Johnson, G.E. en P.R.G. Layard (1986), "The Natural Rate of Unemployment: Explanation and Policy", Hoofdstuk 16 in Handbook of Labor Economics, vol. 2, O. Ashenfelter en P.R.G. Layard (eds.), North Holland, Amsterdam, p. 921-1000.

Knight, K.G. (1987), Unemployment: An Economic Analysis, Croom Helm, London.

Komrij, G., Dit helse moeras, Em. Querido's Uitgeverij B.V., 1986.

Laidler, D. (1982), Monetarist Perspectives, Phillip Allan, Oxford.

Layard, R. en S. Nickell (1985), "The Causes of British Unemployment", National Institute Economic Review, 111, p. 62-85.

Leijonhufvud (1968), On Keynesian Economics and the Economics of Keynes, Oxford University Press, London.

Lipsey, R.G. (1965), "Structural and Deficient-demand Unemployment Reconsidered", in Employment Policy and the Labour Market, A.M. Ross (ed.), University of California Press.

Malinvaud, E. (1977), The Theory of Unemployment Reconsidered, Basil Blackwell, Oxford.

Malinvaud, E. (1984), Mass Unemployment, Basil Blackwell, Oxford.

Narendrenathan, W., S. Nickel en J. Stern (1985), "Unemployment Benefits Revisited", Economic Journal, 95, p. 307-329.

Neubourg, C. de (1983), "Labour Market Accounting and Labour Utilization: Theory and Measurement", Universiteit van Groningen, Economische Faculteit, mimeo.

Nickell, S. (1982a), "Research into Unemployment ; A Partial View of the Economics Literature", Centre for Labour Economics, Discussion Paper no. 131, London School of Economics.

Nickell, S. (1982b), "The Determinants of Equilibrium Unemployment in Britain", Economic Journal, 92, p. 555-575.

Opstal, R. van en J. Theeuwes (1986), "Duration of Unemployment in the Dutch Labour Market", De Economist, 134(3), p. 351-367.

Parker, G. (1977), The Dutch Revolt, Allan Lane, Penguin Books Ltd.

Ridder, G. (1987), Life Cycle Patterns in Labor Market Experience, Academisch Proefschrift, Universiteit van Amsterdam.

Rowthorn, R. en Ward, T. (1979), "How to run a company and run down the economy: the effects of closing down steel making in Corby", Cambridge Journal of Economics.

Shiskin, J. (1976), "Employment and Unemployment: the doughnut or the hole?", Monthly Labor Review, p. 3-10.

Siddré, W. en J. Theeuwes (1977), "De Invloed van Werkloosheidsuitkeringen op het Werkloosheidspercentage in Nederland", Instituut voor Economisch Onderzoek, Erasmus Universiteit Rotterdam, mimeo.

Solow, R.M. (1980), "On Theories of Unemployment", American Economic Review, 70(1), p. 1-11.

Stigler G.J. (1976), "Do Economists Matter?", Southern Economic Journal, 42(3), p. 347-354.

Theeuwes, J. (1986), "De Nederlandse arbeidsmarkt in 1986 en de afstand tussen willen en kunnen", Maandschrift Economie, 50(5), p. 389-395.

Theeuwes, J., M. Kerkhofs en M. Lindeboom (1987), "Toestanden, overgangen en duren op de Nederlandse arbeidsmarkt 1980-1985", te verschijnen als werkdocument van de Organisatie voor Strategisch Arbeidsmarktonderzoek, Den Haag.

Ontvangen: 04-11-1987

Geaccepteerd: 04-11-1987